

CALUGARI SCIȚI SAU CĂLUGĂRI BESSI ?

Vlad Protopopescu

Originile creștinismului în regiunile dunăreano-carpătice continuă să fie învăluite într-un mister, care pentru moment cel puțin, nu poate fi complet elucidat. Chiar și puținele date care păreau să dovedească o prezență creștină înainte de secolul al IV-lea în Scythia Minor au fost puse la îndoială. Doar în secolul IV avem certitudinea prezenței unor creștini în Scythia Minor, când odată cu prigoana lui Dioclețian apar o mulțime de martiri în aproape toate cetățile dobrogene, cunoscuți din martirologii, din inscripții sau din senzaționale descoperiri ca cea de la Niculițel. Este o dovadă indirectă a unei răspîndiri apreciabile a creștinismului încă din secolele anterioare. Printre martiri întîlnim unii care aparțineau mediului rural, cum ar fi, de exemplu, Maximus, Dada și Quintilian întîlniți în apropiere de Durostorum¹. Evident aceasta presupune o pătrundere mai timpurie care să fi atins și satul, multă vreme mai refractar noii credințe și mai atașat credințelor tradiționale. Aflăm chiar și unele nume trace printre martiri², confirmare a faptului că și masa locală fusese atinsă de procesul creștinării. Scythia Minor apare astfel ca un fel de „bază” a răspîndirii creștinismului. Tradiția referitoare la predicția apostolului Andrei în Scitia transmisă de Eusebiu, sau în „Scythia Europae” cum ne informează Breviarum Romanum³, trebuie totuși să se refere la o cuprindere timpurie a regiunilor Mării Negre în aria de răspîndire a creștinismului. De remarcat este faptul că această tradiție își are originea într-o serie de scrieri apocrife care circulau deja din secolul II, apocrife legate, după toate probabilitățile de medii manicheene⁴. Această remarcă întărește, credem, presupunerea după care creștinismul s-a răspîndit în regiunile noastre urmînd o cale „populară”, o cale „neoficială” care a permis dezvoltarea unor forme particulare, cu o puternică moștenire păgînă, vizibilă în folclorul românesc și balcanic. Aceste moșteniri păgîne sînt indiscutabil de origine traco-geto-dacică. Am văzut că deja populația locală era cîștigată, într-o proporție care pare însemnată, de noua credință. Credem că însuși faptul că aceste persistențe păgîne sînt foarte puternice, fără să fi ajuns vreodată într-un conflict fățiș cu creștinismul (cu excepția bogomilismului a cărui

1. Radu Vulpe și Ion Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, p. 381.

2. *Ibidem* p. 380.

3. Wetezer und Welte's *Kirchenlexicon II* Auflage, II. Band col 282.

4. *Ibidem*.

origine tracică ne apare de asemeni sigură) dovedește o răspindire a creștinismului încă din primele veacuri, cînd formulările dogmatice și canonice nu excludeau de plano păstrarea unor forme necreștine.

În orice caz, fondul local trac se dovedește a avea în viața religioasă nu numai a Scythiei Minor, ci a întregului Imperiu roman, un rol de primă însemnătate, rol mergînd „de pair” cu importanța elementului tracic în istoria Imperiului de răsărit în secolele IV—VI⁵. Tracii din Scythia Minor apar ca apărători ai ortodoxiei în timpul împăratului monofizit Anastasius. Este vorba de așa numiții „călugări sciți” a căror agitație reflectă nu numai atașamentul pentru ortodoxie, dar și nemulțumirea populației locale față de abuzurile puterii imperiale, ale cărei exacțiuni îi exasperaseră. Acești „călugări sciți” sînt menționați ca avînd o parte activă în răscoala condusă de Vitalianus, comandantul federațiilor din Scythia Minor, campion ortodoxiei și pretendent nemărturisit la tronul imperial. Vitalianus era cu siguranță un trac din Scythia Minor, devneit exponent al populației traco-romanizate din Dobrogea⁶. Călugării sciți, sfătuitoarii săi, erau „de domo magistri militum” adică a lui Vitalian care primise acest titlu în 514. Unul dintre călugări, și anume șeful lor, Leontius era rudă cu Vitalian, deci și el trac de origine. Leontius este aproape sigur identic cu Leontius din Bizanț, mare teolog din vremea lui Justinian, ale cărui sistematizări doctrinare în problema dublei naturi a lui Hristos prezintă o mare importanță pentru teologia creștină. Critica mai nouă a încercat să conteste această identificare, însă fără teimei, deoarece activitatea călugărilor sciți dintre care făcea parte Leontius, rudă lui Vitalian, se plasează tot pe linia controversei monofizite. Călugării sciți propun o formulă dogmatică aprig desbătută în acea vreme și care încerca să împace pe ortodoxi cu monofiziții, formulă care fiind recunoscută ca ortodoxă a intrat în liturghie. Leontius nu ar fi singura mare figură a bisericii provenind din Scythia Minor. Ioan Cassian, zis Cassian Romanul, autoritate de primă mărime din ascetismului oriental și propagator al monahismului în Occident, era născut în Dobrogea și „scit” de origine⁷. De asemeni Dionisie cel Mic, cel căruia îi datorăm calculul erei de la nașterea lui Hristos. Călugării din Scitia aveau relații strînse cu Palestina și Egiptul. Cassian trăiește printre pustnicii din pustia sketică, în Egipt, și în Palestina unde își desăvîrșește pregătirea ascetică. Leontius din Bizanț, numit hierosolimites eremites a trăit un timp îndelungat în Palestina, la Lavra sfîntului Sava.

Aceste legături vechi și susținute cu monahismul palestinian ne îndeamnă să credem că sub denumirea de călugării bessii pomeniți în aceeași epocă în Palestina și la muntele Sinai, se ascund tocmai călugării din Scythia Minor. Acești călugări bessii sînt pomeniți într-o serie de izvoare din secolul VI. Una din pomeniri se face la Simeon Metafrastul în Viața sfîntului Theodosie Cenobiarhul, întemeietorul primelor chinovii din Palestina. Izvorul vorbește de întemeierea de către sfîntul Theodosie a unei mănăstiri în locul numit Cutila, pe malul lacului Asfaltit, mănăstire care avea să devină curînd cea mai vestită din Palestina. În această mănăstire existau patru biserici, iar în una din ele „poporul bessilor” înalță rugăciuni în limba sa Stăpînului comun⁸. Această mănăstire este amintită și de către Ioannes Moschus (De vitis patrum, Pl, 74, col 199) ca „monasterium Bessorum” amintind și de un „Subiba bessorum”⁹. Ioannes Moschus a trăit în mănăstirea întemeiată de Sf. Theodosie. Un hegoumenos mones ton (Besson) apare ca semnatar al sentinței sinodului de la Constantinopol din 536, care depune pe patriarhul monofizit Anthimius¹⁰. Acest sinod fusese convocat din inițiativa călugărilor ortodoxi din Constantinopol în acord cu reprezentanți ai călugărilor din Siria și Palestina¹¹. În fine, altă mențiune aflăm în Itinerarium Hierosolymitanum a

5. V. Beșevliev, *Die Thraker im ausgehendem Altertum*, Studii clasice, II, 1961.

6. I. L. Russu, *Obrșla și răscoala lui Vitalianus*, în *Omagiu lui F. Constantinescu-Iași*, 1965.

7. Vasile Gh. Siblescu — *Călugării sciți*, *Revista teologică (extras)*.

8. E. Lozovan — *Aux origines du christianisme daco-scythique*, în F. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, v. IV, p. 148.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*.

11. Duchesne — *L'église au VI-e siècle*, Paris, 1925, p. 325.

lui Antonin de Piacența (570), care amintește „inter Horeb et Sina” de o mănăstire în care sînt trei abați cunoscători ai limbilor („scientes linguas”) greacă, latină, egipteană și „bessa”¹². Este știut că numele bessilor devenise încă din epoca imperială tîrzie un nume generic al tuturor tracilor¹³.

Izvoarele din secolele V—VIII folosesc acest nume pentru a-i desemna pe traci. Astfel, Jordanes, în *Getica* V, 5, vorbind de Dunăre ne spune că era „lingua Bessorum Hister vocata”¹⁴. Astfel de mențiuni apar și la Malalas, Theophanes¹⁵. De remarcat că numele bessilor a persistat pînă în evul mediu cînd sub această denumire erau vizați vlahii. Kekaumenos îi consideră pe vlahi urmașii dacilor și ai bessilor.

S-ar putea căuta o apropiere mai precisă între „sciți” și „bessi”. Bessi au trăit și în Dobrogea încă din timpul lui Ovidiu și pînă în pragul secolului III. Vasile Pârvan acordase chiar bessilor din Dobrogea o importanță exagerată. Oricum bessii din Scythia avuseseră o situație privilegiată¹⁶. Din păcate între ultimele mențiuni sigure ale „bessilor consistentes” și pînă la bessii de care ne ocupăm trec mai bine de trei veacuri în care nu mai întîlnim numele lor. Ori chiar în această perioadă se plasează creștinarea bessilor din Balcani.

Ceea ce ne întărește totuși impresia că este aici vorba de „bessii” din Scythia este originea etnică tragică a călugărilor sciți, rolul important pe care îl joacă în viața bisericească, legăturile lor cu Palestina. Este de remarcat că bessii din Palestina sînt contemporani cu călugării sciți și că urmează aceeași politică anti-monofizită ca și ei. Sfîntul Sava și Sfîntul Theodosie sînt apărători înfocați ai deciziilor sinodului de la Calcedonia. În 512 iau o atitudine fermă împotriva patriarhului monofizit al Antiohiei, Severus¹⁷. Deci în aceeași perioadă în care încep agitațiile călugărilor sciți.

Menționăm aici o interesantă tradiție, relatată de Eutichius, patriarhul Alexandriei între 933—940. Vorbind de întemeierea mănăstirii Sinai el spune că Justinian a numis un legat al său cu „o stră de sclavi ai Romei” cu soțiile și copiii lor pentru a străjui mănăstirea și pe călugări. Urmașii acestor sclavi trăiesc și astăzi, formînd un grup aparte, foarte închis, numiți de către arabi „fii creștinilor” și Gellane (munteni)¹⁸. Ei afirmă că sînt veniți dintr-o țară numită Llah, iar toți călătorii care i-au cunoscut și cercetat n-au ezitat să vadă în ei „valahi” aduși de Justinian din părțile Marii Negre. Să fi fost oare recrutați din rîndurile „bessilor” pentru a păzi pe călugării „bessi” ?

Ipozeza pe care am avansat-o, în cazul verificării ei, ne confirmă încă o dată importanța rolului jucat de traci în istoria Imperiului roman și bizantin. Alături de rolul politic și militar, ei apar ca avînd și un rol religios însemnat. De altfel bessii și geții jucaseră un rol religios de anvergură chiar în lumea tragică. Afirmarea lor pe toate planurile în secolele V—VI dovedește vitalitatea lor deosebită. Persistențele tracice sînt vizibile pînă astăzi. Se pare că în secolul VI se mai mențineau ca etnos și-și păstrau limba. Lucrul pare probabil și în Dobrogea¹⁹. Se poate vedea importanța pe care o are în explicarea proceselor etnice din peninsula Balcanică și din Carpați continuitatea unei populații tracice, moștenitoarea străvechii civilizații balcanice.

12. E. Lozovan, *op. cit.*, p. 148.

13. G. Cankova-Petcova, *La survivance du nom des Besses au Moyen-Age*, în *Linguistique balcanique*, VI, 1963, p. 93 și urm.

14. *Ibidem*, p. 93.

15. *Ibidem*, p.p. 94—95.

16. R. Vulpe, I. Barnea, *op. cit.*, p. 63.

17. Duchesne, *op. cit.*, p. 328.

18. M. Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, Buc. 1935, p. 3—5.

19. C. Scorpan, *La continuité de la population et des traditions gètes dans les conditions de la romanisation de la Scythie Mineure*, în *Pontica*, VI, 1973, p. 139.

Skythische oder bessische Mönche ? (Zusammenfassung)

Die Urkunden welche sich auf den ersten Jh. des Christentums beziehen, erwähnen im V-ten und am Anfang des VI-ten Jh. die Anwesenheit einiger skythischen Mönche, deren Rolle in den hristologischen Kämpfe ziemlich wichtig zu sein gewesen war. Diese Mönche stammen aus der Scythia Minor und sind in Wirklichkeit thrakischer Ursprungs.

Es wird zu zeigen versucht das diese sythischen Mönche identisch mit den bessischen Mönche sind, Welche in den Urkunden des VI-ten Jh. erwäbnt Ind. Gleichzeitig wird die Rolle der Thraker in der Verbreitung des Christentums auf dem Balkan und nördlich der Donau hervorgehoben.